

MICAE MEDIAEVALES II.

*Fiatál történeszek dolgozatai
a középkori Magyarországról és Európáról*

MICAE MEDIAEVALES

II.

*Fiatal történészek dolgozatai
a középkori Magyarországról és Európáról*

SZERKESZTETTE
*Péterfi Bence, Vadas András,
Mikó Gábor, Jakab Péter*

ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola
Budapest
2012

ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola
Tanulmányok – Konferenciák
3. kötet

Sorozatszerkesztő
Székely Gábor

A kötet megjelenésére az „Önálló lépések a tudomány területén”
ELTE TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0030 projekt keretében,
annak támogatásával került sor.

Támogatta továbbá:
az ELTE BTK Hallgatói Önkormányzata

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projektek az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósulnak meg.

ISBN 978-963-284-300-1
ISSN 2062-2198

A tanulmányok szerzői © Bakonyi Zsuzsanna, Gyönki Viktória, Ilkó Krisztina, Incze János, Kádas István, Kanyó Ferenc, Kelényi Borbála, Kranzieritz Károly, Rákos-Zichy Johanna, Schmidtmayer Richárd, Urbán Máté, Vadas András, Vajda Tamás

A kötet szerkesztői © Jakab Péter, Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András

A kiadványt tervezte
Kiss Béla

Nyomta és kötötte a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.
Felelős vezető: Kovács Jánosné

Tartalomjegyzék

DRASKÓCZY ISTVÁN – NAGY BALÁZS: Előszó	9
Rövidítésjegyzék.....	11
RÁKOS-ZICHY JOHANNA: A vértanúk testéről való gondoskodás a mártírárták tanúsága alapján	13
GYÖNKI VIKTÓRIA: Váltásárfizetés a 10–11. századi Izlandon két nemzetségi sagában.....	25
ILKÓ KRISZTINA: Az askézis gyakorlatának szélsőséges formái Szent Zoerard-András vitájában	33
URBÁN MÁTÉ: A két Szent Bernát pusztasága és Paradicsoma.....	45
VAJDA TAMÁS: Árpád- és Anjou-kori vízimalmaink tájalakító hatása.....	59
KANYÓ FERENC: Óbudától „Ósbudáig”. Egy mítosz historiográfiája	77
KRANZIERITZ KÁROLY: Változások a Délvidéken Nikápoly után. Az 1397. és 1398. év katonai eseményei	97
INCZE JÁNOS: Luxemburgi Zsigmond városálogosításai: Segesd és Bártfa esete.....	109
SCHMIDTMAYER RICHÁRD: Vértesi várak. A Rozgonyi család főúri rezidenciái a 15. században	123
KÁDAS ISTVÁN: Egy abauji atyafiság Mátyás király udvarában. Adalékok a Semsei család Hunyadi-kori történetéhez	141
KELÉNYI BORBÁLA: Három Várdai-feleség végrendelete a késő középkorból	159

BAKONYI ZSUZSANNA: <i>Nők a nagyszombati gazdaságban.</i> <i>A 16. századi nagyszombati misszilisek tanúsága</i>	177
VADAS ANDRÁS: <i>„A vizek gyakran kilépnek a medrükből”. Körmend és az árvizek (1600–1659)</i>	189
Köszönetnyilvánítás	211
A szerzőkről.....	213

Table of contents

ISTVÁN DRASKÓCZY – BALÁZS NAGY: <i>Foreword</i>	9
<i>List of Abbreviations</i>	11
JOHANNA RÁKOS-ZICHY: <i>Taking Care of the Bodies in the Acts of Martyrs</i>	13
VIKTÓRIA GYÖNKI: <i>Ransom-Paying in Tenth–Eleventh-Century Iceland in Light of Two Clan-Sagas</i>	25
KRISZTINA ILKÓ: <i>The Extreme Forms of Ascetic Practice in the Life of Saint Zoerard-Andrew</i>	33
MÁTÉ URBÁN: <i>The Desert and Paradise of the Two Saint Bernards: the Motive of Landscape in Twelfth-Century Monastic Hagiography</i>	45
TAMÁS VAJDA: <i>Water Mills as Driving Forces of Landscape Change in the Árpáadian and Angevin Period</i>	59
FERENC KANYÓ: <i>From “Old Buda” to “Ancient Buda”: a Historiography of a Myth</i>	77
KÁROLY KRANZIERITZ: <i>Changes in the Southern Borderline after Nicopolis: the Hungarian Military Campaigns of 1397 and 1398</i>	97
JÁNOS INCZE: <i>The Town Pledgings of King Sigismund: the Case Studies of Segesd and Bardejov</i>	109
RICHÁRD SCHMIDTMAYER: <i>The Castles of the Vértes Mountains: the Noble Residences of the Rozgonyi Family in the Fifteenth Century</i>	123
ISTVÁN KÁDAS: <i>A Noble Family from Abaúj/Abov-Turňa County in the Court of King Mathias Corvinus: Contributions to the History of the Semsei Family in the Age of Hunyadis</i>	141

BORBÁLA KELÉNYI: <i>Three Wives' Last Wills in the Várdai Family from the Late Middle Ages</i>	159
ZSUZSANNA BAKONYI: <i>Women in the Economy of Trnava: the Witness of the Sixteenth-Century Missiles from the Trnava City Archives</i>	177
ANDRÁS VADAS: „ <i>Rivers Leave Their Beds Frequently</i> ”: <i>Körmend (W Hungary) and Rába/Raab (1600–1659)</i>	189
<i>Acknowledgements</i>	211
<i>Notes on Contributors</i>	217

Rövidítésjegyzék*

- ÁMTF Györfly György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I–IV. köt. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1963–1998.
- Anjou Kristó Gyula (főszerk.): *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia, 1301–1387*. I–XVII., XIX–XXVIII., XXXI. köt. Budapest–Szeged: József Attila Tudományegyetem/Szegedi Tudományegyetem – Csongrád Megyei Levéltár – Szegedi Középkorász Műhely, 1990–2012.
- Bártfa Iványi Béla (szerk.): *Bártfa szabad királyi város levéltára 1319–1501*. I. köt. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1910.
- Csánki Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I–III., V. köt. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1890–1913. repr. Budapest: Állami Könyvterjesztő Vállalat, 1985.
- DF MNL OL, U szekció, Diplomatikai Fényképgyűjtemény
- DL MNL OL, Q szekció, Diplomatikai Levéltár
- Engel: *Arch.* Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I–II. köt. (Historia Könyvtár: Kronológiák, adattárak 5.) Budapest: História Alapítvány – Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, 1996.
- Engel: *Gen.* Engel Pál: *Középkori magyar genealógia*. In: *Uő: Középkori magyar adattár*. CD-ROM. Budapest: Arcanum Kiadó, 2001.
- Fejér Georgius Fejér (szerk.): *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I–XI. köt. Budae: Typis Typogr. Regia Universitatis Ungaricae, 1829–1844.
- Házi Házi Jenő: *Sopron szabad királyi város története*. I. rész: 1–7. köt., II. rész: 1–6. köt. Sopron: Székely és Társa ny., 1921–1943.
- Héderváry Radvánszky Béla – Závodszy Levente (szerk.): *A Héderváry-család oklevéltára*. I–II. köt. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1909–1922.

* A legalább két tanulmányban szereplő levéltári egységek, forráskiadványok és segédletek kaptak helyet a rövidítésjegyzékben.

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

- Lukcsics Lukcsics Pál (szerk.): *A XV. századi pápák oklevelei*. I–II. köt. (Olaszországi magyar oklevéltár. Monumenta Hungariae Italica 1–2.) Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1931–1938.
- MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
- MTA Magyar Tudományos Akadémia (Budapest)
- Nagy Iván Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. I–VIII. köt. Pest: Beimel és Kozma – Ráth, 1857–1868. (repr. Budapest: Helikon Kiadó, 1987–1988.)
- Perényi Tringli István (szerk.): *A Perényi család levéltára 1222–1526*. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) Budapest: Magyar Országos Levéltár – Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, 2008.
- PL Jacques Paul Migne (szerk.): *Patrologiae cursus completus. Series Latina*. I–CCXXI. köt. Lutetiae Parisiorum: Garnier, 1844–1865.
- SRH Emericus Szentpétery (szerk.): *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I–II. köt. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1937–1938. Repr. szerk. Szovák Kornél – Veszprémy László. Budapest: Nap Kiadó, 1999.
- Szerbia Thallóczy Lajos – Áldásy Antal (szerk.): *A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526*. (Monumenta Hungariae historica: Diplomataria 33. = Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum 3.) Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1907.
- Zichy Nagy Imre – Nagy Iván – Véghely Dezső – Kammerer Ernő – Döry Ferenc – Lukcsics Pál (szerk.): *A zichi és vásonkeői gróf Zichy család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeö*. I–XII. köt. Pest–Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1871–1931.
- ZsO Mályusz Elemér – Borsa Iván – C. Tóth Norbert – Neumann Tibor (szerk.): *Zsigmondkori oklevéltár*. I–XI. köt. (1387–1424). (A Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49.) Budapest: Akadémiai Kiadó – Magyar Országos Levéltár, 1951–2009.

KELÉNYI BORBÁLA

*Három Várdai-feleség végrendelete a késő középkorból**

„Vajon hová lettek amaz Várdayak,
Nemekben kik voltak igen kincses fiak?
Felőlök ki szóljon, nincs kit előhíjjak;
Elmúltak s elhulltak, rólok mást mit írjak?”¹

AZ ELMÚLT NÉHÁNY évtizedben a végrendeletek kutatása fellendült, elsősorban a polgári testamentumokat illetően. A nemességgel ebből a szempontból azonban kevésbé foglalkozott a történettudomány.² A női nemesi végrendeletek vizsgálata nemcsak a genealógiai, társadalomtörténeti és tárgytörténeti kutatásokat segíti, hanem jól használhatóak a társadalmi kapcsolatok feltérképezésére, illetve a nők helyzetét, szerepét vizsgáló kutatásoknak is lehetséges forrásai. Jelen tanulmány a Várdai családból származó három feleség, megközelítőleg egy időben készült végrendeletével foglalkozik.

A Várdai-család rövid története

A Várdai (vagy Kisvárdai)³ család genealógiája meglehetősen jól ismert, köszönhetően a família – hazai viszonyokhoz képest – épségben fennmaradt levéltárának⁴ és számos

* A tanulmány elkészítésében nyújtott segítségét köszönöm Érszegi Géának és Draskóczy Istvánnak, valamint C. Tóth Norbertnek, hogy kéziratait rendelkezésemre bocsátotta.

¹ Kőszeghy Pál: Harmadik könyv (1695). In: Komlovszki Tibor – S. Sárdi Margit (s. a. r.): Jankovics József (szerk.): *Rozsnyai Dávid, Koháry István, Petrőczy Kata Szidónia és Kőszeghy Pál versei*. (Régi Magyar Költők Tára. XVII. század. 16.). Budapest: Balassi Kiadó, 2000. 443.; Éri István: Séta a várban. II. terem. In: *Uő* (szerk.): *A kisvárdai vár története*. Kisvárdai Járásai Tanács, 1961. 205.

² A historiográfiai összefoglalás külön tanulmány témája lehetne, ezért a végrendeletekkel foglalkozó bibliográfiai ismertetés hely hiányában elmarad.

³ A 15. század közepén vált gyakorlattá a Kisvárdai megnevezés, hogy Nagyváradtól megkülönböztesse a települést. Ács Zoltán: A Várdai család és Kisvárdai mezőváros története a XVI. század végéig. In: Fehérvári Béla (szerk.): *Kisvárdai '90. Tanulmányok Kisvárdáról*. Kisvárdai Járásai Tanács, 1991. 14.

⁴ A család iratai főként a Zichy család zselyi levéltárában (MNL OL), illetve az ugyanott található herceg Esterházy-levéltárban maradtak fenn a család leányágának különböző házasságai révén. L. még: Függelek 1.

kutató munkásságának.⁵ A jelen tanulmányban használt családfa (1. melléklet) Engelt Pál genealógiáján alapul, a szerző által megvizsgált oklevelek és egyéb feldolgozások adataival kiegészítve.⁶

A Várdaiakra vonatkozó adatok a 14. századtól szaporodnak meg, de a jómódú, szabolcsi középnemesi família⁷ a 15. század második felében emelkedett fel. Fügedi Erik szerint a család már Mátyás előtt is az előkelőkhöz tartozott,⁸ és feltételeesen Kubinyi András is az arisztokráciához tartozónak véli a családot.⁹

A család karrierjét Várdai Domokos fiai alapozták meg Zsigmond király környezetében.¹⁰ Közülük Miklós futotta be a legnagyobb karriert, fiát, ifjabb Miklóst is bevezette a királyi udvarba.¹¹ A 15. században a család legismertebb tagja Várdai István kalocsai érsek és bíboros volt. Halála¹² után unokaöccsei, Mátyás, Miklós, Aladár és Simon vették át az irányító szerepet, özvegy anyjukkal, Perényi Katalinnal.¹³ Várdai László ágát özvegye, Agárdi Tőke Hedvig és fiai, András, János és László képviselték (a család ún. dögei ága). A família két ága között állandó volt a súrlódás nemcsak a kölcsönös hatalmaskodások, hanem a Töttös-örökség

⁵ Nagy Iván XII. 55–58.; Fügedi Erik: *A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása*. (Történeti statisztikai kötetek) Budapest: Statisztikai Kiadó, 1970. 158. 23. tábla; Engel: *Gen*. Gútkeled nem 5. tábla, Sármonostori ág, 10–11. tábla; Várdai.; Hegyi Géza: Bálványosvár és a nagypolitika (1456–1463). *Erdélyi Múzeum* 67, No. 3–4 (2005): 105–130. 1–2. ábra (A Gútkeled nembeli kisvárdai Várdai család); Henzsel Ágota: A Várdai család birtokügye 1550-ben. In: Almási Tibor – Draskóczy István – Jancsó Éva (szerk.): *Studia professoris – professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára*. Budapest: MOL, 2005. 133–144.; Kristóf Ilona: „Vester Stephanus de Warda scolaris iuris canonici”. Várdai István egyetemi éveit Itáliában. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis: Sectio Historiae* 36 (2007): 65–82.; C. Tóth Norbert: Várdai Ferenc erdélyi püspök végrendeletének utóélete. In: Garda Dezső (szerk.): *A mezővárostól a rendezett tanácsú városig*. Csíkszereda: Státus, 2011. 73–115.

⁶ Engel: *Gen*.

⁷ Kristóf Ilona: Vester Stephanus de Warda i. m. 66.

⁸ Fügedi Erik: *A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása i. m. 65*.

⁹ Várdai Miklós V. László idejében főkincstartó volt. (Kubinyi András: Mátyás király és a magyar püspökök. In: Uő: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. [METEM könyvek 22.] Budapest: METEM, 1999. 72.), a Mátyás alatt újonnan kinevezett előkelők között volt Várdai Aladár pohárnokmester is. (Fügedi Erik: *Uram, királyom... A XV. századi Magyarország hatalmasai*. Budapest: Fekete Sas Kiadó, 2004. [repr.] 73., 138.)

¹⁰ A család leszármazási táblájára l. Függelék 1.

¹¹ Megjegyzendő, hogy a család történetével kapcsolatos feldolgozásokban gyakran keverik a két Miklóst (apát és fiát), a kérdéskört Kristóf Ilona igyekezett tisztázni. (Kristóf Ilona: Vester Stephanus de Warda i. m. 68–69.)

¹² Halálának pontos ideje nem ismert, valószínűleg 1471 januárjában hunyt el. 1470. december 17-én még élt (Kubinyi András: Adatok a Mátyás-kori királyi kancellária és az 1464. évi kancelláriai reform történetéhez. In: *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Philosophica*. 9, No. 1 [2004]: 58.; C. Tóth Norbert: Ki kicsoda az ecsedi Bátor családban. A Bátor család ecsedi ágának tagjai, 1377–1541. *Szabolcs–Szatmár–Beregi Szemle* 44, No. 1 [2009]: 21.), 1471. április 22-én a leleszi konvent néhaiként említi. (*Zichy XI*. 83. 42. sz.).

¹³ Engel: *Gen*. Perényi 3. tábla: rihnoi ág.

miatt is. Az mindenestre elmondható, hogy a Miklós-ág fiai előkelőbb tisztségeket töltöttek be a későbbiekben, míg a dögei ág háttérbe szorult. A konfliktusok eredményeként 1520-ban Várdai Ferenc végleg felosztotta testvérei között a Várdai-birtokokat.¹⁴ A család legjelentősebb tagja a 16. században Várdai Ferenc erdélyi püspök volt,¹⁵ 1524-ben készített végrendeletében a családjának legtöbb tagját megemlíti, többek közt Szécsi Ferenc feleségét és két lányát, Apafi Ferenc feleségét és Pogány Zsigmondot.¹⁶ Ferenc még ebben az évben meghalt.¹⁷ A Várdaiak utolsó férfitagja, Mihály 1582-ben végrendelezett,¹⁸ meghagyva, hogy amennyiben ő és János is utód nélkül halna meg, a kisvárdai vár és uradalma négy részre legyen osztva. Várdai Kata, a család utolsó élő tagja 1628-ban készítette el utolsó akaratát: lányára, Nyáry Krisztinára és annak második férjére, Esterházy Miklósrá hagyta vagyonát. Kata 1630-ban hunyt el.¹⁹

Úgy látszik, a vagyon összetartása érdekében a birtokállományt az egész középkoron át osztatlanul a legidősebb családtag kezelte, s gondoskodott a familia többi tagjáról. Ez a rendszer csak 1520-ban változott meg.²⁰

A család rövid bemutatása után következnek a három vizsgálandó végrendelet, melyek Várdai János,²¹ Várdai Aladár²² és Várdai István feleségei.²³ A három testamantum, illetve Várdai Istvánné ingóságainak jegyzéke²⁴ – melyek a Zichy család szélyi levéltárában maradtak fenn – nem ismeretlenek a kutatás előtt.²⁵

¹⁴ Függelék I. (*Zichy* XII. 343.); Vekov Károly: Egy erdélyi püspök és a gyulafehérvári székesegyház kincstára. In: Kovács András – Sipos Gábor – Tonk Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Kolozsvár: EME, 1996. 532.

¹⁵ Személyéről l. Lakatos Bálint: Az erdélyi káptalan és a püspöki udvar tagjai görbe tükörben. Történeti bejegyzések Pelei Tamás főesperes Erasmus-kötetében (1515–1530 k.). *Fons* 16, No. 4 (2009): 441, 462–465.

¹⁶ Várdai Ferenc végrendeletét közli: Bunyitai Vince: *A gyulafehérvári székeskáptalan későbbi részei s egy magyar humanista*. Budapest: MTA, 1893. Melléklet. 27–32. A testamantumot feldolgozták: Vekov Károly: Egy erdélyi püspök *i. m.*, ill. C. Tóth Norbert: Várdai Ferenc *i. m.*

¹⁷ Vekov Károly: Egy erdélyi püspök *i. m.* 538.; C. Tóth Norbert: Várdai Ferenc *i. m.* 78.

¹⁸ MNL OL P 108 (Esterházy család hercegi levéltára), Rep. 26, Fasc. C, No. 194. Vö. Simon Zoltán: *A kisvárdai vár inventáriumai. Adalékok a kisvárdai vár történetéhez és helyrajzához*. (A Rétközi Múzeum füzetei 10.) Kisvárdai Rétközi Múzeum–Rétközi Múzeum Baráti Köre Egyesület, 2008. 21. A Várdai család Mohács utáni történetére l. Henzsel Ágota: A Várdai család birtokügye *i. m.* 133–144.

¹⁹ Simon Zoltán: *A kisvárdai vár inventáriumai i. m.* 22–25.

²⁰ L. 14. jegyz.

²¹ DL 83 023.

²² DL 82 224.

²³ DL 82 238.

²⁴ DL 83 026.

²⁵ Várdai Aladárné és Jánosné végrendeletét, illetve Várdai Istvánné hagyatéki leltárát részben közölte Entz Géza, illetve Kubinyi András és C. Tóth Norbert is foglalkozott velük. Entz Géza: Középkori végrendeleteink művészeti vonatkozásai. *Művészettörténeti Értesítő* 2, No. 1–2 (1953): 171–175.; Kubinyi

Várdai Jánosné: Bátmonostori Töttös Orsolya

Bátmonostori Töttös Orsolya fennmaradt végrendelete fogalmazvány formájában maradt fenn, egyes bekezdései át vannak húzva, és a legtöbb mellett a „solvisset” szó található, jelezvén, hogy ezen adományozások már rendezésre kerültek. Az irat keltezetlen, azonban 1493 januárja előtt kellett készülnie, mivel a férj, Várdai János még élt annak keletkezésekor.²⁶ Orsolya kapcsán nemcsak magáról az asszonyról, családjáról és férjéről, hanem az apja halála után kialakult helyzetről és a fiúsításról is szót kell ejteni.

A Bátmonostori Töttös család 1458-ban a bárói családok közé tartozott.²⁷ Töttös László kincstartó,²⁸ tárnokmester²⁹ és pohárnokmester³⁰ volt. Mátyás idejében – bár híve volt,³¹ – nem került országos tisztségekbe. Első felesége Csáki Anna, második Dombai Fruzsina volt. Két fia közül János 1443 és 1448 között³² tűnik fel, míg Péter 1439 és 1464 között.³³ Péter Hédervári-lányt vett feleségül,³⁴ azonban korán meghalt, utód nélkül. Az 1465-ben a háborúhoz már túlságosan idős Töttös László³⁵ második házassága sem hozta meg a várva-várt fiú utódot. 1468 végén halhatott meg.³⁶ Árva leánya, Orsolya, akit először 1461-ben említenek a források,³⁷ 1466-ban még kiskorú volt.³⁸ Töttös László javai sorsáról már előbb intézkedett, ugyanis Várdai István kalocsai érsekkel és rokonaival királyi jóváhagyással kölcsönös örökösödési szerződésre lépett magszakadás esetén. Ezenkívül halála előtt kieszközölte az akkor még kiskorú leánya fiúsítását.

András: Főúri és nemesi végrendeletek a Jagelló-korban. *Soproni Szemle* 53, No. 4 (1999): 331–342. 341.; C. Tóth Norbert: *Középkori végrendeletek Szabolcs megyéből*. (Kézirat).

²⁶ A fogalmazvány címezésében Orsolya már özvegy („Registrum testamentarii dispositionis generose quondam domine Ursule relicte Johannis Warday”), de maga a végrendelet férjét még élőként említi.

²⁷ Engel Pál: A magyar világi nagybirtok megoszlása a XV. században. Első közlemény. *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei* 4 (1968): 352.

²⁸ 1439, 1440: Engel: *Arch.*, *Zichy IX.* 1. 1. sz., 8. 7. sz., 9–11. 9–10. sz., 15. 16. sz., 1444, 1447, 1448, 1456: Engel: *Arch.*, 1457: *Zichy IX.* 552–555. 397–399. sz.

²⁹ 1441: *Zichy IX.* 28–29. 28. sz., 1442: uo. 40–41. 39. sz.

³⁰ 1448, 1453: uo. IX. 186–187. 145. sz., 1452: Engel: *Arch.*

³¹ DL 39 297.

³² 1443: DL 88 182., 1448: DL 88 231.

³³ 1439: DL 88 148., 1464: *Zichy XII.* 279–280. 224. sz.

³⁴ Az esküvőre I. 1462: *Zichy X.* 236. 179. sz., 229–230. 175. sz. Hédervári Imre lányát vagy nővérét, Angilist vette el. A források szerint a nővére (Kammerer Ernő: Előszó. In: *Zichy X.* VII.; *Héderváry I.* 275. 211. sz., II. 372. 393. sz.; Závodszyky Levente: A Héderváry-család. In: *Héderváry II.* I–LXXXIII., XLIV.), Engel szerint a húga, bár ő Bátmonostori Töttös Imrét jelöli férjeként (Engel: *Gen. Héder nem, 3. tábla: Hédervári [nádori ág]*). Fügedi szerint a lánya (Fügedi Erik: *A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása i. m.* 84.).

³⁵ *Zichy X.* 348–349. 247. sz.

³⁶ Uo. X. 450–452. 306. sz.

³⁷ Uo. X. 185–191. 146. sz.

³⁸ DL 16 378.

Tehát a kölcsönös örökösödési szerződés szerint Töttös László halála után a Várdai család átvette birtokait, s István kalocsai érsek Orsolya vőlegényeként Miklós és Perényi Katalin fiát, Várdai Simont jelölte ki. Simon német egyetemen tanult,³⁹ majd katonai pályára lépett, személyesen vett részt Mátyás hadjárataiban.⁴⁰ 1476-ban Szabács várának ostromakor halt meg,⁴¹ így a tervezett házasság jött létre.⁴² Halálát a legrégebbi eredetiben fennmaradt magyar históriás ének, a Szabács viadala is megörökíti:

*„Halált es vallottak hát némelleyek,
Király nagy tisztességét mellett.
Elő egy ifjú Várdai Simon,
Kinek anyja énaponkéd sír honn.
Bizon ő kegyes úrfiú vala,
Ki pattantyú miá ott hala.”⁴³*

Simon halála után a család dögei ágából származó Várdai János, Várdai László és Tőke Hedvig fia vette feleségül Orsolyát, ezzel újabb okot adva a család két ága között már korábban is meglévő viszállykodásra. János neve a forrásokban sűrűn feltűnik a két említett per kapcsán. 1493 januárjában már nem élt.⁴⁴

A Bátmonostori Töttös-birtokokért folyó per jól ismert, illetve külön tanulmány témája lehetne, így most csak röviden mutatom be. Már 1464-ben köztudott volt, hogy Töttös László fiúörökösök nélkül maradt, s mivel ő maga már nem volt fiatal, a birto-

³⁹ 1470: *Zichy* XII. 291–292. 238. sz.

⁴⁰ 1471: uo. XI. 90–91. 49. sz.

⁴¹ 1476. január 5.: Simon még él (uo. XI. 173–175. 95. sz.). Szabács várát 1476. február 1-jén vette be Mátyás. (Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András: *Magyarország története 1301–1526*. [Osiris tankönyvek] Budapest: Osiris Kiadó, 1998. 259.)

⁴² Simonnak egy fia is volt Nagy Iván szerint, de a másik, Somogy megyei Várdai család adataival összekeverte (Nagy Iván XII. 57.). Ezt fogadja el: Hegyi Géza: Bálványosvár és a nagypolitika i. m. 2. ábra. A Somogy megyei Várdai családdal kapcsolatban l. Solymosi László: A helytörténet fontosabb középkori forrásainak kutatása és hasznosítása. *Történelmi Szemle* 19, No. 1–2 (1976): 140–141., ill. Uő: Nagybjom és pusztáinak története. A kora középkortól a jobbágyfelszabadításig. Feudalizmus-kori történetünk fejlődésmenetének lokális vizsgálata. In: Mikóczy Alajos – Solymosi László (szerk.): *Nagybjom és pusztáinak története*. Kaposvár: Nagybjom Nagyközségi Közös Tanács Végrehajtó Bizottsága, 1979. 26., továbbá: Laczlavik György: Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó Mohács előtti pályafutása. *Levéltári Közlemények* 75, No. 2 (2004): 3–43. A család genealógiáját l. uo. 5–8.; Aradi Csilla: Adalékok a Várdai család XIII–XIV. századi történetéhez. *Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv* 28 (1997): 3–10. Kristóf Ilona pedig Jánost keveri Simonnal. (Kristóf Ilona: Vester Stephanus de Warda i. m. 74.)

⁴³ Imre Samu: Szabács viadala. In: Uő: *A Szabács viadala*. (Nyelvészeti tanulmányok 4.) Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958. 18–19.

⁴⁴ DL 82 052., DL 88 777.

kokért megkezdődött a versenyfutás.⁴⁵ A hagyatéknak jogos birtokosa a mai napig nem állapítható meg minden kétséget kizáróan, mivel az Töttös László és Várdai István kölcsönös örökösödési szerződése értelmében a Várdaiaknak járt.⁴⁶ Ezzel szemben Töttös László még halála előtt elérte, hogy a király egyetlen gyermekét, Orsolyát fiúsítsa. Azonban ezt a Dombai Pálnál levő oklevelet Várdai Miklós fiai ellopták és a birtokokat továbbra is elidegenítették,⁴⁷ sőt a későbbiekben is tagadták az irat létezését. A kölcsönös örökbefogadás megerősítése ellenére⁴⁸ a per nem szűnt meg. Szapolyai Imre nádor 1486-os ítélete szerint Orsolyának házasságot kell kötnie addigi jegyesével, Várdai Jánossal, Várdai Mátyás és fivérei pedig – míg a Töttös-örökség kérdése a felmutatandó oklevelek alapján eldönthető lesz – átadják nekik a Hont, Bars, Fejér és Bodrog megyei birtokokat, illetve Szék pusztát.⁴⁹ Mivel a király sem emlékezett az oklevél kiadására, 1488-ban Mátyás parancsára Bars megye törvényszéke tanúkihallgatást tartott,⁵⁰ melynek során egész sor nemes vallotta, hogy létezett a fiúsítást igazoló oklevél. Sőt, a tanúk szerint erről Guti Ország Mihály nádor is tudott, ezért fiát akarta Orsolyával összeházasítani, de Várdai István kalocsai érsek megelőzte. A tanúvallomások szerint meghívta unokaöccsei anyját, Perényi Katalint valamint Töttös Lászlót és feleségét. Megvendégelte őket, majd látva a fiúsító iratokat, Töttös Orsolyát Várdai Simonnal eljegyezte, végül így szól: „Íme már titeket úrrá tettelek, mivel Töttös László lányát, akit a király apja javaiban és örökségében fiúsított, Simonnal eljegyeztem.”⁵¹ Azonban az ügyel kapcsolatban még 1490-ben is volt panasz,⁵² sőt Orsolya unokái, lányának, Katalinnak és Csábrági Erdődi Bálintnak a fiai, István és Farkas még az 1510-es évek végén is pereltek nagyanyjuk birtokai miatt.⁵³ Az Erdődiek a 16. század végén és a 17. század elején többször igényt támasztottak a Bátmonostori Töttös-vagyronra, mindannyiszor sikertelenül.⁵⁴

⁴⁵ DL 16 009.

⁴⁶ A kalocsai érsek Töttös Lászlónak nyújtott kölcsöne is ezt erősíti. Döry Ferenc: Előszó. In: *Zichy XI*. VII.

⁴⁷ 1467: *Zichy X*. 438–439. 299. sz., 1470: uo. XI. 61–62. 33. sz.

⁴⁸ 1486: *Zichy XI*. 452–455. 246. sz., 1487: uo. XI. 464–465. 254. sz.

⁴⁹ Döry Ferenc: Előszó i. m. VIII.; *Zichy XI*. 456–458. 248. sz., 486–490. 267. sz.

⁵⁰ Uo. XI. 486–490. 267. sz.

⁵¹ „Ecce iam vos dominos effeci, quia filiam Ladislai Thethewsy, quam maiestas regia in bonis et hereditatibus paternis in heredem masculinum prefecit, Simoni copulavi.” – uo. XI. 489. 267. sz.

⁵² DL 82 026., 82 027., 82 028., ill. Neumann Tibor: II. Ulászló koronázása és első rendeletei. Egy ismeretlen országgyűlésről és koronázási dekrétumról. *Századok* 142, No. 2 (2008): 324.

⁵³ 1517: DL 82 482.; 1518: DL 82 496., 82 498., 82 502.; 1519: DL 82 539.; 1520: DL 82 546., 82 552. Fraknói szerint II. Lajos 1516-ban Bakócz Tamásnak adományozta Töttös László birtokait, ezek között Bátmonostort is, az Erdődi-fiúk a Hont és Bars megyei birtokokat kapták meg. L. Fraknói Vilmos: Bakócz Tamás primás birtokszerzeményei. *Századok* 22, No. 2 (1888): 100–101., 125–126.; Uő: *Erdődi Bakócz Tamás élete*. (Magyar Történeti Életrajzok) Budapest: Franklin-Társulat, 1889. 177. Erdődi Bálint Bakócz Tamás unokatestvére volt (Engel: *Gen. Erdődy [Bakócz]*).

⁵⁴ Lukcsics Pál: A levéltár történetéhez. In: *Zichy XII*. XII.

Várdai János és Aladár a család két ága közötti viszály kapcsán ugyancsak gyakran feltűnik a forrásokban.⁵⁵ A bíboros halála után a két ág a birtokok megosztásán összekülönbözött,⁵⁶ s ezután a leszármazottak egymást és jószágait igen gyakran háborgatták és perelték. 1481–1482-ben⁵⁷ valóságos háború dúlt közöttük. A viszálykodás később is folytatódott,⁵⁸ és a családi levelek is tudósítanak a perről.⁵⁹ Ennek végkimenetele források hiányában nem ismert, a feldolgozott adatok valószínűleg csak egy részét adják vissza a két család közti pereskedésének.

Orsolya végrendeletében szereplő örökösök: leánya, Katalin és férje, Várdai János, illetve öt szolgálólány. Egyházi intézmények közül adományt kapott a bátmonostori Szűz Mária ágostonos kolostor és a Szent László-plébániatemplom, az esztergomi Szent Anna ágostonos kolostor, a Szent Márton domonkos kolostor és a Szűz Mária ferences kolostor, illetve a harmadrendi ferences apácák, a kisvárdai Szent Péter-templom és a zselízi Szent Márton-egyház. Érdekes, hogy családjából csak férje és leánya, Katalin fordul elő – akiről egyébként csak a végrendelet végén szól először –, fia, László nem, pedig már 1493-ban is szerepel egy oklevélben⁶⁰ és még 1507-ben is élt.⁶¹ Katalint is csak kétszer említi, valószínűleg azért, mert 1493-ban még gyermek volt.⁶² Később Csábrági Erdődi Bálint felesége lett.

Várdai Aladárné: Katalin

Várdai Aladár felesége, Katalin 1505-ben készítette el végrendeletét. Az asszonyról keresztnevéen kívül egyéb nem tudható.⁶³

⁵⁵ A két ág közötti vita nem volt újkeletű, l. 1458-ban László és Miklós között (uo. X. 31–32. 23. sz.).

⁵⁶ 1471: uo. XI. 84–85. 44. sz., 94–98. 52. sz.; 1472: uo. XI. 98–101. 53. sz., 108–110. 57–58. sz., 114–115. 61. sz.; 1479: uo. XI. 246–248. 134. sz.

⁵⁷ Uo. XI. 314–316. 175–176. sz.

⁵⁸ 1484: Szakály Ferenc (szerk.): *Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt (1314–1525)*. Szekszárd: Wosinszky Mór Múzeum, 1998. 184–185. 169–170. sz., *Zichy XI.* 385–389. 213. sz., 392–398. 217. sz.; 1485: uo. XI. 407–412. 225. sz.; 1486: uo. XI. 434–436. 237. sz., 437–442. 239. sz., 447–450. 244. sz.; 1490: DL 82 028.; Simon Zoltán: *A kisvárdai vár inventáriuma i. m.* 11–12.; 1492: DL 82 043.; 1493: DL 82 052., DL 82 026., *Zichy XI.* 524–529. 289. sz.; Neumann Tibor: II. Ulászló koronázása i. m. 323.; Simon Zoltán: *A kisvárdai vár inventáriuma i. m.* 12. A köztes megegyezéseket l. 1486: *Zichy XI.* 421–422. 231. sz., 429–430. 233. sz.; 1487: uo. XI. 462–464. 253. sz., 480–481. 262. sz., XII. 329–330. 267. sz.

⁵⁹ 1488: *Zichy XI.* 496–497. 270. sz.; 1489: DL 16 222., *Zichy XI.* 515. 285. sz. Egyéb források: 1490: C. Tóth Norbert (szerk.): *Szabolcs megye hatóságának oklevelei II. (1387–1526.)*. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum kiadványai 53.) Budapest–Nyíregyháza: Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2003. 190. 684. sz.; Neumann Tibor: II. Ulászló koronázása i. m. 325.

⁶⁰ DL 88 777.

⁶¹ DL 88 965.

⁶² DL 88 777. Nagy Iván hibásan írja, hogy Orsolya unokája volt Katalin (Nagy Iván XII. 55.).

⁶³ Fügedi ismeri (Fügedi Erik: *A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása i. m.* 158. 23. tábla.).

A végrendeletben szereplő Várdai Aladár – aki nem keverendő össze István testvérével, a pohárnokmesterrel – 1466–1502 között szerepel a forrásokban.⁶⁴ Várdai Miklós kincstartó és Perényi Katalin fia, 1479-ben királyi apród, 1480-tól királyi kamarás⁶⁵ és „aulicus regius” volt,⁶⁶ Mátyás legszűkebb környezetéhez tartozott, az udvarban befolyásosnak számított,⁶⁷ Bonfini szerint ő és Bodó Gáspár kísérték Mátyás halottas menetét 1490. április 11. és 25. között Bécsből Budára s onnan Székesfehérvárra.⁶⁸ II. Ulászló udvarában már nem vállalt szerepet,⁶⁹ 1505-ben néhaiként említi a végrendelet. Várdai Aladár nevéhez köthető az első fennmaradt, magyar nyelvű misszilis is.⁷⁰

Katalin végrendeletében a fő kedvezményezettek gyermekei: fia, Zsigmond és két lánya, Fruzsina és Katalin. Ezen kívül az asszony négy szolgálóleányt, egy szolgálóasszonyt, négy familiárist, illetve két árvát jelölt meg. Az özvegy számos egyházi intézményről is megemlékezett: a bátmonostori Szent László-plébániatemplomról, annak Mindenszentek-oltáráról, a bátmonostori Szent Erzsébet-ispotály kápolnijáról és a Szűz Mária ágostonos kolostorról, a kisvárdai plébániatemplomról, a kelyődi és a nyírbátori ferences kolostorokról. Adósai: Geszti Ferenc, Várdai István és a Várdai urak. A végrehajtók között volt Várdai Miklós és fia, István, továbbá Geszti Ferenc és Várdai Ferenc.

Várdai Katalin gyermekei később is feltűnnek az írott forrásokban. Várdai Zsigmond 1507-ben a néhai Aladár fiaként említik.⁷¹ Valószínűleg 1513 szeptembere előtt halt meg, felesége Coborszentmihályi Cobor Márton nándorféhvári bán lánya, Felicitas volt.⁷² Várdai Katalin 1524-ben Szécsi Ferenc felesége, 1526-ban már özvegy.

⁶⁴ Engel: *Gen.* Gútleked nem 5., Sármonostori ág, 10–11. tábla: Várdai.

⁶⁵ 1480: *Zichy* XI. 281–282. 155. sz.; 1481: uo. XII. 309–311. 248. sz.; 1484: uo. XI. 374–375. 205. sz., uo. XII. 314. 251. sz.; 1487: uo. XI. 462–464. 253. sz.

⁶⁶ 1483: uo. XI. 360. 198. sz.

⁶⁷ 1481: uo. XI. 291–292. 162. sz.

⁶⁸ Főgel József – Iványi Béla – Juhász Lajos – Kulcsár Margit – Kulcsár Péter (szerk.): *Antonius de Bonfinis: Rerum Hungaricarum decades*. I–IV. köt. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum, Saeculum XV.) Lipsiae: Teubner, 1936–1976. IV/1. 163., IV.8.208.; Antonio Bonfini: *A magyar történelem tízezei*. Budapest: Balassi Kiadó, 1995. 985., IV.8.208. A magyar fordítás szerint a testőrparancsnok és Bodó Gáspár, míg a latin szöveg Aladárt és Bodó Gáspárt ír.

⁶⁹ Jakubovics Emil: A legrégebbi magyar missilis levél. In: Éri István (szerk.): *Kisvárdai történetéből*. Budapest: Népművelési Minisztérium, 1954. 77.

⁷⁰ *Zichy* XII. 325–326. 262. sz.; Jakubovics Emil: A legrégebbi magyar missilis levél i. m. 2. sz.: Várdai Aladár levele Várdai Miklóshoz. L. Hegedűs Attila – Papp Lajos (szerk.): *Középkori leveleink (1541-ig)*. (Régi magyar levéltár 1.) Budapest: Tankönyvkiadó, 1991. 3–5.

⁷¹ DL 88 965.

⁷² DL 82 377. 1515-ben egy bizonyos István aranyműves néhai Várdai Zsigmond és Czobor Márton ezüstneműit említi (DL 73 195.). Engel szerint Felicitas Wal-i Pilsberger Farkas és Putnoki Zsigmond felesége volt. (Engel Pál: *Gen.* Cobor [Czobor, coborszentmihályi] tábla. Felicitas 1518-ban Farkas felesége volt [DL 60 056.]).

Két lányuk ismert: Anna és Eufrozina.⁷³ Várdai Fruzsínát Csebi Pogány Zsigmond királyi zászlótartó⁷⁴ és máramarosi kamaraispán⁷⁵ vette feleségül.⁷⁶

Várdai Istvánné: Terjéni Márkus Ilona

Terjéni vagy Csúzi Márkus Ilona Várdai István felesége volt. Ilona apja, Terjéni Márkus László horvát és dalmát vicebáncként ismert.⁷⁷ Ilona anyja, Nagyvölgyi Ilona másodszer Matucsina Zsigmondhoz ment feleségül.⁷⁸ Várdai István – ifjabb Miklós fiának, Miklósnak és második feleségének, Béltéki Drágfői Fruzsínának⁷⁹ a fia⁸⁰ – első említése 1480-ból való,⁸¹ 1506-ban még biztosan élt.⁸² Nem tudni, hogy Ilona és István mikor kötött házasságot, de 1506. január elején nemcsak a feleség, hanem a férj is végrendeletet készített,⁸³ utóbbi néhány nappal később. A két testamentum nem szól a készítés okáról, ám elképzelhető, hogy valamilyen betegség készítette erre a házaspárt. Várdai István végrendeletében nem említi feleségét, csak lányát, Borbálát. Azt, hogy a végrendeletek valamilyen konkrét ok miatt készültek, bizonyítja, hogy Ilona 1506 februárjában már nem élt. Ugyanitt lányát, Ilonát is említik, róla azonban semmi egyebet nem tudni.⁸⁴

A Márkus Ilona végrendeletében szereplő örökösök: lánya, Borbála, anyja, illetve két szolgálóleány. Az adományozott egyházak a következők: a bátmonostori Szűz Mária-kolostor és a Szent László-plébániatemplom. A végrendelezéskor jelen

⁷³ DL 82 713., C. Tóth Norbert: Várdai Ferenc i. m. Függelék 17. (111.)

⁷⁴ 1513: *Perényi* 378. 771. sz., 1514: uo. 380–381. 776. sz.

⁷⁵ 1519: *Perényi* 396–397. 806. sz.; 1521: uo. 404. 827. sz., 405. 828. sz.

⁷⁶ 1524-ben és 1526-ban is (DL 82 716.; C. Tóth Norbert: Várdai Ferenc i. m. Függelék 18. [112.], DL 82 720.; C. Tóth Norbert: *Várdai Ferenc* i. m. Függelék 19. [112–113.]). Engel szerint Zsigmondnak egy fia volt, Péter. (Engel: *Gen. Pogány* [csébi, enyerei]).

⁷⁷ 1467: Thallóczy János – Barabás Samu (szerk.): *A Blagay család oklevéltára. Codex diplomaticus comitum de Blagay.* (Monumenta Hungariae historica I. 28.) Budapest: MTA, 1897. 374–376. 199. sz.

⁷⁸ Engel: *Gen. Matucsina* (Cseményi); Nagyvölgyi (Bács megye). Engel 1495-ben Matucsina Zsigmondnak már új feleségét jelöli, de a végrendelet szerint Ilona még 1506-ban is élt, míg második férje, Matucsina Zsigmond már nem. Nagyvölgyi Ilona László macsói bán lánya volt. Azonban a DL 105 922. jelzetten található oklevél szerint 1479-ben Matucsina Zsigmond özvegyét Anasztáziának hívták.

⁷⁹ 1475: *Zichy* XI. 172–173. 94. sz. Fügedi Erik Váradi Miklós Eufémia nevű felesége mellett egy második, ismeretlen nevű feleségre ismer adatot. (Fügedi Erik: *A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása* i. m. 158. 23. tábla, Henzsel Ágota: A Várdai család birtokügye i. m. 133.)

⁸⁰ DL 82 239.

⁸¹ 1480: *Zichy* XI. 271–272. 149. sz.

⁸² Henzsel Ágota szerint 1504-ben már nem élt (Henzsel Ágota: A Várdai család birtokügye i. m. 133.).

⁸³ DL 82 239.

⁸⁴ Az oklevél Katalinként nevezi meg Csúzi Márkus László leányát és Várdai István feleségét. DL 58 228., Bakács István: *Hont vármegye Mohács előtt.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971. 415.

volt többek közt Várdai Miklós és Nagyvölgyi Ilona. A végrehajtók: Várdai Miklós, Coborszentmihályi Cobor Márton,⁸⁵ Nagyvölgyi Ilona, Matucsina Tamás és János és Várdai István. Várdai Borbála Apafi Ferenc felesége volt.⁸⁶

A kedvezményezett egyházak

A Várdaiak kegyes adományai a középkori végrendelezési szokásokkal magyarázhatók, illetve nem elhanyagolható az a tény sem, hogy a család több tagja magas egyházi tisztelet töltött be (István kalocsai érsek, Mátyás boszniai és Ferenc erdélyi püspök). Mi több, 1480-ban Várdai Miklóst és feleségét, Eufrozinát, anyját, Katalint és gyermekeit, Istvánt, Ferencet és Orsolyát, illetve testvéreit, Mátyást és Aladárt is felvették a domonkos rend konfraternitásába.⁸⁷ Töttös Orsolya az egyéb kegyes adományokon túl szlavóniai birtokainak⁸⁸ bevételét hagyta valamelyik dotált egyházra, hogy abból érte misét mondjanak. Katalin asszony a bátmonostori Szent László-plébániatemplomot vagy a Szűz Mária-kolostort kérte évi egy énekes mise celebrálására. Márkus Ilona pedig minden ingóságának és birtokjogának egy harmadát hagyta, hogy azt lelki üdvére fordítsák.

Következzék a végrendeletekben említett egyházak és az asszonyokkal való kapcsolatuk bemutatása. A bátmonostori ágostonos apátságot a Töttös család alapította.⁸⁹ Töttös László halála után a Várdai családé lett a birtok és vele együtt az egyházi épületek is. 1478-tól itt, a Szűz Mária-kolostorban miséztek a Várdai családért jótéményeik fejében.⁹⁰ 1524-ben elszállították innét a családi értékeket,⁹¹ és a kolostor kincseinek tulajdonjoga később vitákhoz vezetett.⁹² Az asszonyok bátmonostori

⁸⁵ Cobor Márton belgrádi bán lánya Várdai Aladár fiának felesége volt.

⁸⁶ 1524-ben és 1525-ben is (DL 82 707., C. Tóth Norbert: Várdai Ferenc i. m. Függelék 15. [107–108.]).

⁸⁷ *Zichy* XI. 271–272. 149. sz.

⁸⁸ A szlavóniai birtokokból részesültek a Töttös család nő tagjai is – Töttös Orsolya, édesanyja és nagynénje, Zsófia, Szerdahelyi Ders felesége –, megkapták az őket megillető hitbért, ill. leánynegyedet, kivéve a Szlavóniában, Zágráb és Kőrös megyében fekvő Töttösevína birtokot, mely akkor idegen kezekben volt (1486: DL 24 576.).

⁸⁹ Romhányi Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. CD-ROM. Budapest: Arcanum, [2007]. [Bátmonostor].

⁹⁰ *Zichy* XI. 215–216. 122. sz.; Mályusz Elemér: *Az ágostonos rend Magyarországon. Egyháztörténet* 1, No. 4 (1943): 433.

⁹¹ DL 89 189.; Bunyitay Vince – Rapaics Rajmund – Karácsonyi János (szerk.): *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából*. I–V. köt. Budapest: Szent István-Társulat Tud. és Irod. Osztálya, 1902–1912. I. 128–129. 132. sz.

⁹² 1537: 1551-es panasz ld. Simon Zoltán: *A kisvárdai vár inventáriuma i. m.* 16. 67. jegyz. 1544: Hervay Ferenc: *Bátmonostor*. In: Diós István (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. I–XV. köt. Budapest: Szent István Társulat, 1993–2010. I. 657–658.; 1554: Érdujhelyi Menyhért: *A Báthmonostori apátság. A Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve* 14 (1899): 116.

egyházaknak tett adománya nem szorul magyarázatra, tudván azt is, hogy Várdai János és Töttös Orsolya, illetve anyja, Fruzsina részesültek a Bodrog megyei Töttös birtokokból is.⁹³

Az Esztergom-örményi Szent Anna Ágoston-rendi,⁹⁴ az esztergomi Szent Márton domonkos⁹⁵ és a Szűz Mária ferences kolostor,⁹⁶ illetve a ferences harmadrendi apácák⁹⁷ megadományozása valószínűleg Töttös Orsolya családjának a már említett Bars és Hont megyei birtokainak közelségével magyarázható.

A kisvárdai Szent Péter és Pál-templom⁹⁸ vörös kőből készült alakos gyámkövei egyes kutatók szerint – többek közt – Várdai Istvánt, illetve talán fivérét, Aladárt ábrázolják.⁹⁹ A templom kriptája minden bizonnyal a família temetkezőhelyeül szolgált.¹⁰⁰ Magától értetődőek a végrendeletek ezen egyháznak tett adományai, mivel a Várdai család központjaként Kisvárdára igen fontos szerepet töltött be a család életében. A 16. század elején Várdai László, Várdai Jánosné és Aladárné, illetve Várdai Ferenc is gondoskodott végrendeletében a templomról.

A kölyüdi vagy küllödi (Kolut, SRB) ferences kolostort a Győr nembeli Geszti család alapította.¹⁰¹ Katalin asszony adományát magyarázhatja, hogy kapcsolatban állt Geszti Ferencsel – mivel adószai és végrehajtói között is felsorolja –, illetve rendelkezett a kölyüdi malom bevételeivel.

⁹³ DL 72 048.

⁹⁴ L. Fallenbüchl Ferenc: *Az ágostonrendiek Magyarországon*. (A Szent István Akadémia II. Történelem-, jog- és társadalomtudományi osztályának értekezései. III. 3.) Budapest: Szent István Akadémia, 1943. 42–46.; Horváth István – H. Kelemen Márta – Torma István: *Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergomi és a dorogi járás*. (Magyarország régészeti topográfiája 5.) Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979. 165–166.; Horváth István: *Templomok, kolostorok a középkori Esztergomban*. In: Bárdos István – Beke Margit (szerk.): *Egyházak a változó világban. A Nemzetközi Egyháztörténeti Konferencia előadásai, Esztergom, 1991. május 29–31*. Esztergom: Oktáv-Press, 1992. 134.

⁹⁵ Horváth István – H. Kelemen Márta – Torma István: *Komárom i. m.* 168–169.; Horváth István: *Templomok, kolostorok i. m.* 133.; Romhányi Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok i. m.* [Esztergom-Királyi város].

⁹⁶ P. Virágh Raymund: *Szent Ferenc fiai Esztergomban. Esztergom Évlapjai* 3, No. 2 (1927): 98.; Horváth István – H. Kelemen Márta – Torma István: *Komárom i. m.* 146–147.; Karácsonyi János: *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*. I–II. köt. Budapest: MTA, 1922–1924. I. 164–167. II. 45., Romhányi Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok i. m.* [Esztergom-Királyi város].

⁹⁷ Horváth István: *Templomok, kolostorok i. m.* 133.

⁹⁸ Gulyás Gyula – Erdész Sándor: *Kisvárdai*. In: Entz Géza (szerk.): *Szabolcs-Szatmár megye műemlékei*. I–II. köt. (Magyarország műemléki topográfiája 10.) Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986. II. 15–27.

⁹⁹ Entz Géza: *Művészettörténeti áttekintés*. In: Uő (szerk.): *Szabolcs-Szatmár megye műemlékei i. m.* I. 181–205.; Néző István: *A római katolikus egyház története*. In: Uő – Péncs Tiborc Szabolcs – Poncsák Angéla Eszter: *A kisvárdai Egyházak története Szent Lászlótól napjainkig*. Kisvárdai Városszépítő Egyesület, 2000. 22.

¹⁰⁰ Néző István: *A római i. m.* 37.

¹⁰¹ Karácsonyi János: *Szent Ferencz i. m.* II. 104.

A nyírbátori minorita kolostort¹⁰² valószínűleg 1479 után, a kenyérmezei győzelem emlékére alapította Bátori István erdélyi vajda. Várdai Aladárné végrendelete az első biztos forrás a kolostor fennállásáról. A kolostornak tett adomány a Bátoriak és Várdaiak közti kapcsolattal magyarázható, ugyanis a Bátoriak a Várdaiak pártfogói, mi több, távolabbi atyjafiai voltak; Bátori András Várdai Dorottyát vette el feleségül.¹⁰³

A Bars megyei zselízi (Želiezovce, SK) Szent Márton-egyházról semmit nem tudni, a városnak Szent Jakab-plébániatemploma ismert.¹⁰⁴ A mezőváros 1345-ben került a Töttös család birtokába.¹⁰⁵ 1468-ban a királyi parancsra beiktatott¹⁰⁶ Várdai család kapta, azonban az 1486-os nádori ítélet Várdai Jánosnak és Töttös Orsolyának ítélte – más a Hont és Bars megyei birtokokkal együtt¹⁰⁷ –, és még ebben az évben be is iktatták őket.¹⁰⁸ A Várdai család másik ága nem mondott le ezekről a birtokokról még 1489-ben sem,¹⁰⁹ azonban azok Orsolyánál maradtak, mivel 1493-ban már özvegyként elzálogosította Hont és Bars megyei birtokait férje testvéreinek, Lászlónak 5000 forintért.¹¹⁰

A végrendeletek adományainak elemzése

A testamentumokban számos különböző tárgy fordul elő, ezek közül az öltözködéssel kapcsolatos a legtöbb, azonban míg a különféle ruhák¹¹¹ más női végrendeletekhez képest kisebb, addig az ékszerek¹¹² és főleg a fejfedők¹¹³ igen nagy számban jelennek meg. Az egyházi liturgia tárgyai¹¹⁴ is megtalálhatók a végrendeletekben. Az olvasók személyes kötődését jelzi, hogy azokat családtagok kapták, míg kazulát egyházak. Kisebb

¹⁰² Entz Géza – Szalontai Barnabás – Csernyánszky Mária – Mendele Ferenc: Nyírbátor. In: Entz Géza (szerk.): *Szabolcs–Szatmár megye műemlékei i. m. II.* 133–152.; Németh Péter – Balázsik Tamás: A nyírbátori ferences kolostor. In: Haris Andrea (szerk.): *Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon.* (Művészettörténet – műemlékvédelem VII.) Budapest: Országos Műemlékvédelmi Hivatal, 1994. 377–393.; Karácsonyi János: *Szent Ferenc rendjének története i. m. I.* 387., II. 126.; Romhányi Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok i. m.* [Nyírbátor].

¹⁰³ C. Tóth Norbert: Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban i. m. 14–15.

¹⁰⁴ Diós István: Zseliz. In: *Uó (főszerk.): Magyar Katolikus Lexikon i. m. XV.* 633.

¹⁰⁵ Bars vármegye községei. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Bars vármegye.* Budapest: Apollo Irodalmi Társaság, 1903. 83.

¹⁰⁶ DL 16 378., 1483-ban is az övék (*Zichy XI.* 360. 198. sz.). Előtte Töttös László javai közt tartották számon (DL 89 250.).

¹⁰⁷ *Zichy XI.* 456–458. 248. sz.

¹⁰⁸ Uo. XI. 430–432. 234. sz.

¹⁰⁹ Uo. XI. 515. 285. sz.

¹¹⁰ DL 88 777.

¹¹¹ Csahol ing, suba, tunika, joap, kamisia, köntös (gyakoriságuk sorrendjében feltüntetve, ahogyan a további felsorolásokban is).

¹¹² Gyűrű és pecsétgyűrű, öv és majc öv, mellfüggő, lánc, fültű, násfa, nyakbavető, kősöntyű, fibula.

¹¹³ Fátyol, pártá, főkötő, csap, fedél, hajkesen, fodor, hajtakaró.

¹¹⁴ Olvasó, kazula, kereszt.

számban a lakberendezés tárgyai¹¹⁵ és az ehhez kapcsolódó textilek¹¹⁶ is felsoroltatnak a testamentumokban.

A felsorolt textilek¹¹⁷ és prémek¹¹⁸ főként értékes anyagok – néhány esetben aranyozott a szövet. Mennyiségük sem kevés, sőt, egy esetben 18 rőf¹¹⁹ tábit az adomány. Az ékszerek anyaga szintén mutatja tulajdonosa gazdagságát, nem elhanyagolható adat ugyanis, hogy 36 tárgy készült aranyból, ezüstből 32, s ebből 15 aranyozott volt. Bár csak egy esetben ismert a fajtája (topáz), a drágakő megnevezés 25-ször fordul elő, míg a gyöngyös díszítés 18-szor. A mintázatok alakjáról két esetben az is kiderül, hogy margarétát formáz, ugyanennyi alkalommal islógos, illetve egyszerűen csak díszes. Egyes ruhadarabok vagy tárgyak színéről is tájékoztatnak a testáló asszonyok: a leggyakoribb a vörös és a zöld.¹²⁰

A tárgyak és anyagok jellemzése kapcsán Itáliát többször említik mindhárom végrendeletben: egy olasz módra készített ágyról, két – maga Várdai János által – Itáliából hozott fátyolról és hat esetben a szövegről írják, hogy olasz.¹²¹ Az egyéb jellemzők: kisebb, nagyobb, egyszerű, vastagabb és hosszabb, illetve Márkus Ilona származási helyként két esetben édesapja házáat jelöli meg.

Nemcsak tárgyak fordulnak elő a felsorolt ingóságok között, állatokat¹²² is szép számmal adományoznak az asszonyok. Pénzt viszonylag keveset hagynak az özvegyek, többször előfordul, hogy meghagyták, hogy amennyiben a kedvezményezettnek nem lenne szüksége az adományozott dologra, az értékét pénzben is megkaphatják. Ezáltal az örökül hagyott tárgyak értéke is kiderül, pl. egy gyöngyös párta 3 forintot ért. Katalin 100 dénárt hagyott Anna matrónának, míg a Várdai urak tartozását két egyház között osztotta szét, Orsolya pedig két szolgálóleányának hagyott 2 ezüst garast és 3 termest. Ezen felül még összesen 3 hordó bort és 1 hordó² olajat kaptak különböző szerzetesek.

Birtokokról kevés szó esett, akkor is kegyes adományok kapcsán. Töttös Orsolya – akinek fiúsítása miatt egészen biztosan voltak birtokai – csak a szlavóniai birtokok jövedelmét említi, Márkus Ilona csak birtokjogát. Katalin asszony a kelyődi malom bevételeiből 12–12 aranyforintot oszt szét a bátmonostori Szent László-plébániatemplom Mindenszentek-oltára és a Szent Erzsébet-ispotály kápolnája között, a maradékot pedig a malom javíttatására szánja.

*

¹¹⁵ Ágy, láda, kis láda, kanál, kupa, serleg.

¹¹⁶ Törölköző, szőnyeg, lepedő, asztalterítő, kárpit, ágyfedél.

¹¹⁷ Damaszt, olasz szövet, bíbor, atlasz, szövet, kamuka, tábit, selyem.

¹¹⁸ Nyest, hermelin, coboly, róka.

¹¹⁹ 1 bécsi rőf = 77,75 cm (Bogdán István: *Magyarországi hossz- és földmértékek 1601–1874*. [A Magyar Országos Levéltár kiadványai, IV. Levéltártn és történeti forrástudományok 6.] Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990. 191).

¹²⁰ Utána: fekete, fehér, szederjes, sárga.

¹²¹ Entz Géza: *Középkori végrendeleteink* i. m. 173.

¹²² Ökör, ló, disznó, aprómarha.

Összegzésként megállapítható, hogy a Várdai család tagjai által viselt tisztségek alapján a bárók közé, vagyona alapján pedig a gazdagabbakhoz tartozott, melyet jól kifejez a család nőtagjainak értékes tárgyokban gazdag végrendelete. Bár Töttös Orsolya férje a család jelentéktelenebb ágához tartozó János volt, saját családjának vagyona révén igencsak tehetősnak számított, amit mutat az a tény is, hogy fiúsításakor az ország nádora is szeretne volna menyének tudni.

A három végrendelet nemcsak a családi genealógia megfejtesében nyújt segítséget, de mutatja azt is, hogy ebben az időben az asszonyok szolgálóleányokkal jó viszonyban voltak, a bensőséges kapcsolatra a számos, nekik adott személyes tárgy a bizonyíték. Azonban a három végrendelet jó példája annak is, hogy az asszonyok főleg az ingóságokról rendelkeztek, ami még a fiúsított Orsolya esetében is igaz. A korabeli szokásoknak megfelelően jelentős az egyházi adományok mértéke is.

Befejezésül kiemelhetők a három végrendeletben előforduló magyar kifejezések, melyek a testamentumok jelentőségét fokozzák: „jaoap”,¹²³ csahol ing,¹²⁴ nyakbavető, leppel – mint mellfüggő –, násfa, fültű,¹²⁵ párta, fodor, hajkesen,¹²⁶ csap,¹²⁷ hajtakaró,¹²⁸

¹²³ Joppa: dolmány, ujjas mellény (Szamota István: *A schlägli magyar szójegyzék a XV. század első negyedéből*. Budapest: MTA, 1894. 601. sz. [30.]; Bartal Antal: *Glossarium mediae et infimae Latinitatis Regni Hungariae*. Budapest: ÁKV, 1984. [repr.] 353.; Boronkai Iván – Bellus Ibolya – Szovák Kornél (szerk.): *Lexicon Latinitatis mediae aevi Hungariae. A magyarországi középkori latinság szótára*. I–V. köt. Budapest: Argumentum Kiadó, 1987–1999. V. 392).

¹²⁴ A 16. század elején kétféle ing fordul elő a forrásokban: a huszárimeg, mely testhezálló és a csahol, ami bő. Mindkettőt arany- és selyemhímzés díszítette. A 16. század közepén a csahol gyakori a forrásokban, melyet a divat szerint felül hordtak a két ing közül, és aranyos hímzéssel és gyöngyökkel díszítették. A 16. század végén a megszűnt. (Takáts Sándor: *A magyar felimeg*. In: Uő: *Történelmi miniatűrök*. Budapest: Genius, [é. n.]. 471., ugyanezt l. még: Benda Kálmán (s. a. r.): Takáts Sándor: *Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI–XVII. századból*. [Nemzeti könyvtár: Művelődéstörténet] Budapest: Gondolat Kiadó, 1961. 226–227.).

¹²⁵ A fültű fülbevalóhoz hasonló ékszer (Drágffy Mária kelengyelajstroma [1516]. Hegedűs Attila – Papp Lajos [szerk.]: *Középkori leveleink i. m.* 61. 33. sz.).

¹²⁶ A keseny vagy kősony női vagy férfinag, vagy pártájának (szegélyszalagjának) arany díszítése (Paksy Kata kelengyelajstroma [1539]. Hegedűs Attila – Papp Lajos [szerk.]: *Középkori leveleink i. m.* 464. 194. sz.).

¹²⁷ A csap 1458-ban: „unum lewegew wulgo Chap solet mulieribus appendi ad crimes deauratum” (Szamota István – Zolnai Gyula: *Magyar oklevél-szótár. Régi oklevelekben és egyéb iratokban előforduló magyar szók gyűjteménye*. Budapest: Hornyánszky, 1902–1906. 332.). A lewegew rezgő a násfákon, hajtükön (Drágffy Mária kelengyelajstroma Hegedűs Attila – Papp Lajos [szerk.]: *Középkori leveleink i. m.* 61. 33. sz.), ill. Magyarországon itáliai, de spanyol hatásra is terjedő, gyöngyös szalagokkal borított hajfonat. (Flórián Márta: Öltözködés. In: Balassa Iván [főszerk.]: *Magyar néprajz*. I–VIII. köt. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988–2011. IV. 695.).

¹²⁸ Abrosz méretű lepel egyszerűen a fejre borítva. Flórián Márta: Öltözködés i. m. 705.

fátyol és fagyol, lengeteg – azaz fátyol –, fedél¹²⁹ vagy fedelet, kláris – vagyis korall –, paplan, majc és islógos.¹³⁰

THREE WIVES' LAST WILLS IN THE VÁRDAI FAMILY FROM THE LATE MEDIEVAL AGES

This study presents three last wills of Hungarian noblewomen's from the late medieval period. All of them were wives of members of the Várdai family.

The Várdais (see: Appendix 1) are a well-known noble family. Sources referring to them started to increase in numbers from the 14th century, however, the wealthy, middleclass noble family from Szabolcs county rose in the second part of the 15th century. From this time onwards they belonged to the aristocracy. The best known members of the family were cardinal István, archbishop of Kalocsa in the mid-15th century and Ferenc, bishop of Transylvania in the early-16th century. The last male member of the family, Mihály died in 1584, and the last Várdai, Katalin died in 1630.

The last will of János Várdai's wife (written before 1493), whose maiden name was Orsolya Bátmonostori Töttös might have been a sketch, because some of its paragraphs were crossed and 'solvisset' formula was written next to several of them declaring that those donations had been performed. The Bátmonostori Töttös family belonged to the aristocracy and died out in the male-line that is why Orsolya was invested with the rights of a son. Despite this fact, the Várdai family also regarded itself as the heir of the Töttös family because of the former mutual inheritance contract between the two families. Orsolya's first husband was Simon Várdai. He died during the siege of Sabač (SRB) in 1476. After that Orsolya married János Várdai, who came from the other branch of the family. Orsolya's inheritors were her husband János, her daughter Katalin, and five servant maids. The donated churches were the Blessed Virgin Mary Augustinian monastery and the Saint Ladislav parish church of Bátmonostor, the Saint Anne Augustinian, the Saint Martin Dominican monasteries and Blessed Virgin Mary Franciscan friary and the tertiary nuns of the Franciscan convent of Esztergom, the Saint Peter parish church in Kisvárdá and the Saint Martin church in Želiezovce

¹²⁹ Fátyol alatt viselt ékszer (Szende László: *Piast Erzsébet és udvara [1320–1380]*. Bölcsészdoktori értekezés. Budapest: ELTE BTK, 2007. 160.), ill. fejkendő, fátyol (194. sz.: Paksy Kata kelengyelajstroma Hegedűs Attila – Papp Lajos (szerk.): *Középkori leveleink i. m. 464.*) A hosszúkendőt gyakran fedélnek hívták az Esztergom, Nyitra, Nógrád megyei és Garam menti vidékeken. A szó eredetileg a nemesaszonyok fejviseletéből ismert homlokelőt jelölte. (Flórián Márta: *Öltözködés i. m. 706.*)

¹³⁰ A slógos vagy islógos arany- vagy ezüstfletterrel díszített (Paksy Kata kelengyelajstroma. Hegedűs Attila – Papp Lajos [szerk.]: *Középkori leveleink i. m. 464. 194. sz.*).

(Hung. *Zselíz*, SK). It is worthy of note that Orsolya mentioned only her daughter in her will but not her son, László, who was also alive in 1493.

Aladár Várdai's wife Katalin – whose first name is only known – had her last will written in 1505. The main heirs of her testament were her children: her son Zsigmond and her two daughters Fruzsina and Katalin. She also donated to four of her maid servants, four acquaintances and two orphans. She remembered in her will the Saint Ladislav parish church and its All-Saints altar, the Saint Elisabeth hospital's chapel and the Blessed Virgin Mary Augustinian monastery of Bátmonostor and the Franciscan friary of Kolut, (Hung. *Külyöd/Küllöd*, SRB) and Nyírbátor.

László Márkus, the father of István Várdai's wife Ilona, was Croatian and Dalmatian vice-ban. Her mother, Ilona Nagyvölgyi got married to Zsigmond Matucsinai for the second time. Ilona and István also made their last will at the beginning of 1506. Ilona's inheritors were her daughter, Borbála and two servant maids. The donated churches were the Blessed Virgin Mary Augustinian monastery and the Saint Ladislav parish church in Bátmonostor.

Several objects are listed in these last wills; the majority of them are clothes or jewelries and headwear. Most of the materials are precious and some of the costumes are decorated. As for the origin of the objects, Italy has to be mentioned: one bed and textiles in Italian style, two veils brought from there were as well mentioned six times in the testaments. Animals, cash and smaller possessions can also be found among the donations.

In conclusion, all of the donated churches had a connection with the Várdai family. The donations were of great value but none of the three women disposed significant possessions. Last but not least, it has to be mentioned that several Hungarian words appear in the Latin texts, which fact increases the importance of these testaments.

Keywords Testament, last will, nobility, noblewomen, material culture, social history

Domokos
abauji alispán
◊ N.

Mihály
◊ Álmosd Csire Anna
Miklós
királynevelő
◊ Velkei Borhála

Pelbart
◊ Dorothy
Dorothy
apáca
Mihály
Aladár
pohárnokmester
◊ Váraskeszi Lépes
János
Ama
Ilona
Katalin
Zsuzsanna
Pencencia
◊ Pocsaji János ◊ Szakolyi Péter

János Domokos László
◊ Agárdi Trke Hedvig ◊ 1. Nagyimhályi Andras
2. Bakori Szaniszlófi István

Dorothy
Veronika
Borbála
Borhála
ifj. Miklós
főközségi
◊ Perényi Katalin

István
kálócsei érsék
Mihály
Aladár
pohárnokmester
◊ Váraskeszi Lépes
János
Ama
Ilona
Katalin
Zsuzsanna
Pencencia
◊ Pocsaji János ◊ Szakolyi Péter

András
◊ Bátmonostori Tótos Orsolya
2. Batthyány Kata

László
◊ 1. Zólyomi Anna
2. Batthyány Kata
László
Miklós
bodrogai ispan
◊ 1. Eufemia
2. Bétéki Dragfi Fruzsina Tótos Orsolya

Simon
Pebhart
Mátyás
bosznai
püspök
Aladár
királyi kamaras
◊ Batóri Andris
Borbála
Katalin
László
◊ Hegymás Miklós
leány

Katalin
◊ Csabragi Erdődi Bálint

László
László
György
Judit
Klára
Ferenc
István
Orsolya
János
◊ Csizi
Krisztina
Bánfi Peronella
2. Sarmasági Erzsébet

Ambus
◊ 1. Bathány Klára ◊ Bétéki Dragfi
János
Mihály
Anna
Imre
◊ Csoborszemihályi ◊ Cseti Rogány ◊ Szcsi Ferenc
Zsibor Felicias
Zsigmond

István
Farkas
Ferenc
Ilona
Borbála
◊ Apafi Ferenc
István
2. Alaghy György

Fruzsina
Klára
István
Miklós
Ferenc
Mihály
Anna
Zsigmond
Fruzsina
Katalin
Anna
Eufrozina

Alaghy István
Alaghy Ferenc
István
Aladár
Miklós
Katalin
János
Erzsébet
Miklós

◊ 1. Tellegdy Pál
2. Nyáry Pál

Tellegdy Anna
◊ Nyáry István
Nyáry Krisztina
◊ 1. Thurzó Imre
2. Esterházy Miklós
Melih Mária
◊ Zólyi István

Figyelők: A Várdai családt lezártnuzása

Csak a Domokos-ág kerül bemutatásra, illetve az utolsó nemzedékben csak a jelen tanulmány szempontjából érdekes személyek kerülnek megjelölésre.

(Engel: Gen. Gúttkeled nem s, Sarmmonostori ág, 10–11. tábla: Várdai alapján saját adatokkal kiegészítve)